

ОСОБЛИВОСТІ ФАУНИ І БІОЛОГІЇ ДРОЗДОВИХ ПТАХІВ ГУРІВСЬКОГО ЛІСНИЦТВА (ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСТЬ)

В.В. Коцюруба, Т.В. Малихіна, Т.В. Кротовська

Peculiarities of fauna and biology of Turdidae in Gurivsk forestry (Dnipropetrovsk region). - V.V. Kotsyuruba, T.V. Malykhina, T.V. Krotovska. - *Avifauna of Ukraine*. 2. 2002. - Data about 8 species are presented. Phenology, building material and parameters of nests and some other aspects of ecology are described. [Ukrainian].

Key words: Turdidae, Dnipropetrovsk region, fauna, ecology, breeding, nest.

Address: V.V. Kotsyuruba, G. Dimitrov str. 94/64, 50103 Krivoy Rog, Ukraine.

У зв'язку з великими змінами природних екосистем і особливо степовим лісорозведенням, значно змінились поширення та деякі особливості біології дроздових птахів. Раніше в безлісних просторах степової зони значна кількість видів дроздових була випадковими або малочисельними. В сучасних умовах важливим є простеження змін у фауні та населенні цієї групи птахів на прикладі природних та штучних лісових насаджень степової зони, виявлення можливих закономірностей та напрямки цих змін.

Ідеальними територіями для вирішення вказаного питання, сукцесійних авіфауністичних явищ колишнього степу, можна вважати сучасні штучні ліси на місці островних байрачних ділянок серед типово степових типів ландшафтів, але зазнавши високого ступеня трансформації. Такою територією є ділянка Долинської лісомелеоративної станції – Гурівське лісництво.

За час спостережень у Гурівському лісництві в гніздовий сезон зареєстровано перебування 8 видів птахів родини Turdidae.

За межами лісництва в різних типах біотопів зареєстровані звичайна кам'янка (*Oenanthe oenanthe*) та чикотень (*Turdus pilaris*), які в його околицях зустрічаються частіше випадково і нерегулярно. У зв'язку з цим обидва вказані види не включені до списку дроздових птахів Гурівського лісництва.

Проведені щорічні обстеження всього лісництва дозволили визначити характер змін чисельності кожного виду. Так, співочий та чорний дрозди є фоновими видами. Чисельність малинівки та східного соловейка дещо нижча. Луговий та чорноголовий чекани зустрічаються тільки по балках, що прилягають до лісництва, та ділянках лісорозплідників у південно-східній та північно-західній частинах лісництва, зрідка по великих галявинах серед лісу на березі річки Бокової.

Розміри гнізд, яєць і проміри птахів наводяться в міліметрах.

Дроздові птахи відносяться за виділенням М.А. Воїнственського (1960) до двох фауністичних комплексів – лісового (5 видів) та степового (3 види).

Малинівка (*Erithacus rubecula*). В лісництві зареєстровані випадки зимівлі 2 особин (особ. повід. робітника лісництва І.С. Шевчука). Під час весняної міграції з'являється в кінці березня – на початку квітня. Гнізда розміщує на землі, рідко в дуплі, штучній гніздівлі. Нами на території району досліджень встановлено розташування чотирьох гнізд, два з них були побудовані в дуплах, одне на землі. Одне гніздо побудоване в прикореневому розгалуженні, у зв'язку з недоступністю не було виміряне, як і гніздо в дуплі на дубі на висоті 1,6 м. Діаметр дупла – 3,1 см. Гніздова камера велика, до 30 см, у порожнистому стовбурі сухого дуба. Третє і четверте гнізда мають виміри ($n = 2$): діаметр – 114–87 (100,5), діаметр лотка – 71–53 (62), гнізда – 93–68 (80,5), глибина лотка – 63–39 (51). В дужках наведені середні проміри. Перше гніздо знайдене 9.05.1998 р., друге – 5.05.1999 р. з повними кладками (7 та 4 яйця відповідно). Розміри яєць ($n = 11$): 21,0–19,1 (19,97) x 15,7–14,5 (15,21). В обох випадках самки щільно сиділи на гнізді і їх вдалося виміряти після відлову. Проміри самок ($n = 2$): Cul – 9–10, P1 – 28–29, A – 69–70, 2A – по 207, C – 34–48, L – 126–128. Добре виражена насідна пляма. Насиджування тривало протягом 12 діб. Зльотки малинівки спостерігалися в другій половині червня. Кількість зльотків від 4 до 7, в середньому – 5,8 ($n = 19$). Птахи догодовують пташенят після вильоту з гнізда ще 6–8 днів. Післягніздові кочівлі проходять у серпні. Осінній переліт триває з вересня по листопад.

Чисельність малинівки в Гурівському лісництві залежить від характеру деревних насаджень, а також рекреаційного навантаження. Так, у 1994 р., коли не працював табір відпочинку дітей, чисельність малинівки в східній частині була вища, ніж у 1996 р. (2,3 проти 1,7 гніздових пар на 10 га). А на стаціонарній ділянці кварталів 23 та 24 становила до 4,6 та 5,9 пар на 10 га. У тінювих ділянках лісу (кв. № 12,13) поряд з водоймами щільність гніздування досягає максимальних показників (до 7,8 пар на 10 га). Вона значно коливалась по роках у 1994–1999 рр.

Східний соловейко (*Luscinia luscinia*). Прилітає в кінці квітня – на початку травня. Всі знайдені гнізда ($n = 4$) були розташовані на землі. Відстань між найближчими будівлями становила від 140 до 290 м. Гнізда були побудовані з торішніх листків дуба, клена, верби, ясена – листяних порід, які переважають у лісі. Проміри гнізд: діаметр гнізда – 140–153 (148), діаметр лотка – 76–100 (89), висота гнізда – 62–68 (66), глибина лотка – 40–52 (48). Кладки ми знаходили вже 5–9.05, повні – 25.05 (дуже насиджені).

У кладці 4–6, в середньому 5,0 яєць. Середні розміри яєць ($n = 20$): 22,8 x 15,7. Насиджує самка на протязі 13–14 діб. Батьки вигодовують пташенят протягом 11–12 днів. Зльотки відмічені 10–12.07 (1994 та 1995 рр.). За нашими спостереженнями виживає близько 60 % пташенят. Осінній відліт проходить у серпні.

Західний соловейко (*L. megarhynchos*). До 1998 р. в Гурівському лісництві не спостерігався. 8.05.1998 р. вперше відмічений співаючий самець у східній частині лісництва поблизу річки Бокової (кв. 13). Гніздо не було знайдене. Пізніше, 6.06.1999 р. в цьому ж кварталі нами зареєстрована одна гніздова пара. Гніздо було розташоване за 2,5 м від просіки під кроною кле-на татарського серед заростей кропиви в старому торішньому листі, у заглибині. У гнізді знайдено 5 яєць. Розміри гнізда: діаметр гнізда – 123, діаметр лотка – 77, висота гнізда – 78, глибина лотка – 70. Розміри яєць ($n = 5$): 22,6–20,7 (21,26) x 17,3–16,1 (16,60). 4.07 спостерігали 4 зльотків.

Вірогідно, чисельність західного соловейка буде зростати, крім знайденного гнізда в лісництві біля струмка Гнилушка відмічався спів самця. Існує ймовірність зустрічі гібридів двох видів соловейків.

Синьошийка (*L. svecica*). Всі відмічені нами особини в околицях Гурівського лісництва відносились до типової форми – *L. s. occidentalis*, або синьошийки середньоросійської. Нами виміряна самка, відловлена на гнізді поблизу струмка Гнилушка. Розміри: А – 69, С – 57, Рl – 26, Cul – 14, 2А – 157.

В Гурівському лісництві синьошийка відмічалась тільки в західній та східній частинах (на березі струмка Гнилуша та річки Бокова). 7.05.1995 р. знайдене одне гніздо на купині в середині куща осоки. Гніздо було розташоване за 15 м від краю лісу на правому березі струмка. Самка дуже щільно сиділа на гнізді, тому була відловлена. У гнізді було 5 пташенят віком від 2 до 3 днів, які стали на крило через 13 днів. Під час спостережень 2–4.06 цього ж року вони ще тримались поблизу гнізда, в липні відкочували. У 1996, 1998 та 1999 рр. на ділянці поблизу річки Бокова на 3,8 км узбережжя відмічені співи 6 самців, у 1995 р. – 4, у 1994 р. – 6, у 1993 р. – 5, у 1997 р. – 5. Безпосередньо в лісництві синьошийка гніздиться у кв. 13 та 14 на березі річки Бокова і лісового озера. У більшості випадків нами спостерігалось по 4, рідше 5 зльотків на гніздо, в середньому 4,3. Синьошийка тримається поблизу гніздових ділянок до кінця липня (особ. повід. І.С. Шевчука). Синьошийки спостерігалася проведені ще в 1984–1988 рр. В.І. Стригуновим (особ. повід.). Гніздування вважалось вірогідним. У 1995 р. воно було доведено на підставі знахідки гнізда.

Луговий чекан (*Saxicola rubetra*). В Гурівському лісництві зустрічається в прилеглий до лісу зоні, на луках по берегах річки Бокова та струмка Гнилушка, степових балках на кордонах з лісом, лісорозплідниках, вирубках. Прилітає у першій половині квітня (особ. повід. І.С. Шевчука).

Знайдене одне гніздо, збудоване з осоки, стебел злаків, рослинного пуху, корінців. Діаметр гнізда – 98, діаметр лотка – 60, висота гнізда – 55, глибина лотка – 47. 9.05.1994 р. у гнізді було 5 яєць. Розміри яєць ($n = 5$): 18,6–17,4 (18,3) x 14,5–14,2 (14,3). Кладка була досить ранньою. Пташенята ви-

лупляються в кінці травня на початку червня. Осінній проліт починається в серпні і закінчується у вересні.

Чорноголовий чекан (*S. torquata*). Токуючі самці спостерігалися в степовій балці, прилеглий до лісництва в околицях села Новошевченкове на березі струмка Гнилушка. Один самець відмічений також в лісорозпліднику, закладеному на полі в південно-східній частині лісництва.

У другій декаді червня 1994 р. знайдене гніздо з 4 пташенятами тижневого віку, які пізніше спостерігалися зльотками в межах гніздової території на початку липня. Гніздо було розташоване на землі в лунці, поряд з купиною злаків та полину. Розміри гнізда: діаметр гнізда – 83, діаметр лотка – 51, висота гнізда – 76, глибина лотка – 38. Кочуючі птахи зустрічаються до другої половини вересня (останніх чеканів ми спостерігали 17.09.1995 р. і 23.09.1998 р.).

Чорний дрізд (*Turdus merula*). В Гурівському лісництві є звичайним гніздовим птахом. Весняні мігранти з'являються в третій декаді березня – на початку квітня. Кожного року відмічалися невеликі групи та поодинокі особини на зимівлі. Зразу після прильоту можна почути спів самців, який триває до червня – середини липня. Побудова гнізд починається у першій половині квітня. Вони розташовуються на гілках дерев. Всього виявлено 64 гнізда. Вибірковості деревних порід для гніздобудування нами не виявлено, дрізд використовує пануючі. Найчастіше будує гнізда на дубі (45,3 %) та ясені (21,9 %). Одне гніздо було збудоване на землі під стовбуром клена в загущеній ділянці лісу.

Тут виявлений дещо більший набір деревних порід, на яких збудовані гнізда, хоча він близький в цілому для Правобережного степу (Коцюруба, Кротовська, 1996). Гнізда розташовувались на висоті від 0,30 до 11,0 м. Нами проаналізований характер розташування гнізд по роках (1989–1999). Середні показники досить близькі, за виключенням 1997 р., коли значна кількість гнізд була знайдена в загущених кварталах лісу тіньової структури. Встановлено, що висота розташування залежить в першу чергу від характеру деревостою, його зімкнутості. В робінієвих кварталах лісу середня висота менша – 1,4 проти 3,8 м в ясених та дубових насадженнях. Висота розташування також залежить від дії фактору неспокою. Так, у кварталах поблизу управління лісництва і табору відпочинку дітей цей показник більший: 3,6–4,7 м проти 2,8–3,4 м. У кв. 27 поблизу від стадіону знайдене гніздо на висоті 11 м від землі, що є максимальним значенням для всіх знайдених гнізд. Гнізда мали 5 типів розташування. Переважає пристовбурне верхівкове розгалуження та положення в прикореневій розсоці. Інші типи розташування гнізд рідкісні.

Розміри гнізд (n = 39): діаметр гнізда – 149,5 (89–188), діаметр лотка – 87,2 (56–118), висота гнізда – 115,8 (46–262), глибина лотка – 62,3 (25–95).

На початку травня відмічалися кладки від 4 до 6 яєць, рідше з 2–3 яєць, до 86 % гнізд на цей період часу має повні кладки. Найпізніша кладка зареєстрована 17.07 (4 яйця), вірогідно повторна. Повторні кладки зареєстровані у незначній кількості птахів. Середня кількість яєць у повних кладках – 4,5. Розміри яєць ($n = 98$): 29,31 x 22,47 (25,4–32,1 x 20,4–22,6).

Відмічені випадки ембріональної смертності – до 4–6 %. У деякі роки спостерігалась загибель до 80 % гнізд. Найчастіше вони були розорені сойкою (*Garrulus glandarius*), куницею, а в східній частині лісу – людьми. Вилуплення пташенят спостерігалось найчастіше 5–9.05, найпізніша дата – 19.06 (повторне гніздування). Виліт пташенят відбувається через 13–14 діб. Зльотки спостерігалися в кінці другої – на початку третьої декади травня (перше розмноження). Друге розмноження – зльотки в другій декаді липня, рідше 4–8.07. Число пташенят у виводках: до 2,1–2,2 в середньому на одне гніздо, максимально – 6. Виходування після вильоту триває 7–8 діб. Літні кочівки – в кінці другої декади липня.

У 1984 р. був здобутий повний альбінос – самець (особ. повід. В.І. Стригунова).

Співочий дрізд (*T. philomelos*). В Гурівському лісництві є звичайним гніздовим видом. Перші птахи прилітають у кінці березня – на початку квітня. Самці зразу починають співати. Гніздобудування починається після 4–12.04. Гніздо будує переважно самка. Гнізда співочий дрізд будує на деревах (дуб, сосна, ясен, в'яз, груша, клен, робінія тощо) або чагарниках (бірючина, глід, бузина чорна, жимолость татарська та ін.), на купах хмизу, складах деревини, всього 15 типів. Переважають гнізда на дубі (46,2 %), значно менше гнізд на клені, гліді, ясені, в'язі (менше 10 % кожне дерево). Вибірковості деревних порід не виявлено, частіше використовуються домінуючі. Висота розташування гнізд варіює від 0,93 до 12,50, в середньому – 3,26 м. Встановлено 6 типів розташування гнізд. Переважає положення в пристовбурному галуженні гілок (78,4 %), рідше зустрічаються гнізда в розгалуженнях стовбурів (ознака більш характерна для ясеневих насаджень, де часто зустрічаються стовбури відновлення) та на бокових гілках. Знайдене гніздо в купі хмизу досить рідкісне, але в Софіївському лісництві Дніпропетровської області було зареєстровано 7 таких випадків, виключно в робінієвих насадженнях, де була складована деревина в кварталах із санітарною рубкою. Цікаво, що в Гурівському лісництві згадане гніздо було також в кварталі де нещодавно проходила санітарна рубка без вивозу деревини (ділянка діброви в 23 кв.).

Всього було проаналізовано 171 гніздо співочого дрозда. Середні розміри гнізд ($n = 164$): діаметр гнізда – 146,4, діаметр лотка – 94,8, висота гнізда – 116,3, глибина лотка – 67,7. Будівництво гнізда триває від 3 ($n = 2$) до 6 (1), частіше – 4 (6) діб. У частини птахів буває дві кладки за гніздовий

сезон. За нашими спостереженнями, в гніздах від 4 до 7 яєць, найчастіше – 5 (перша кладка), у другій – 3. Середнє число яєць у повній кладці – 4,9. Перші кладки з'являються в першій половині другої декади – на початку третьої декади квітня. Розміри яєць ($n = 347$): 28,32 x 21,78 (33,2–24,9 x 24,4–20,0) мм. Насиджування триває 13–14 діб. Вилупляються пташенята на початку травня (1–9), рідше в кінці квітня та в першій половині другої декади травня. Найчастіше – з 7 по 12.05. Вигодовування пташенят триває до 14–15 діб. За нашими спостереженнями, 5 пташенят 4–5-денного віку за світловий день з 4 год. до 22 год. отримали 39 порцій їжі, на обігрів пташенят самка витратила до 19 годин часу. Перші зльотки першої генерації спостерігались між 17.05 і 11.06, другої генерації – між 23.06 та 14.07. Післягніздові кочівлі спостерігаються з 15–19.07 і тривають до другої половини вересня. Відлітають співочі дрозди у кінці вересня – першій половині жовтня. У виводках від 2 до 6 пташенят, в середньому 3,5 на гніздо. Спостерігаються групи птахів під час зимівлі (особ. повід. І.С. Шевчука).

ЛІТЕРАТУРА

- Воинственский М.А. (1960): Птицы степной полосы Европейской части СССР. Киев: АН УССР. 1-292.
- Коцюрuba В.В., Кротовская Т.С. (1996): Некоторые особенности гнездовой биологии певчего и черного дроздов в лесничествах степной зоны Украины. - Мат-ли II конфер. молодых орнитологов України. Чернівці. 90-92.

*В.В. Коцюрuba, ул. Г. Димитрова, 94, кв. 64,
50103, г. Кривой Рог, Украина (Ukraine).*

РЕЗУЛЬТАТЫ УЧЕТОВ ПТИЦ НА ДОРОГАХ ПРИДНЕСТРОВЬЯ В ЯНВАРЕ 2002 г.

А.А. Тищенко

Results of birds surveys on Dniester region roads in January 2002. - А.А. Tischenkov. - **Avifauna of Ukraine. 2. 2002.** - Research was carried out on 15–18.01.2002. During this period 24 species of birds from 5 orders were registered (Table). Total 1787 individuals were registered (60,48 ind./10 km). Rook, Yellowhammer, Tree Sparrow are the most numerous species. [Russian].

Key words: fauna, the Dniester region, wintering, road, feeding.

Address: А.А. Tischenkov, T.G. Shevchenko Dniester State University, 25 October str. 128, 3300 Tiraspol, DMR, Moldova; e-mail: tdbirds@rambler.ru.

Автомобильные учеты птиц на дорогах Приднестровья (ПМП) проводились 15–18.01.2002 года. Среднемесячная температура и толщина снежного